

Darivanje, preraspodjela i blagostanje

Mate BABIĆ*

Sažetak

Već dugo vremena filozofi i ekonomisti pokušavaju naći ekonomski sustav koji će rezultirati maksimalnim blagostanjem svih njegovih građana. Na činjenici da povećanje potrošnje nekog proizvoda povećava zadovoljstvo potrošača sve manjim intenzitetom, formuliran je zakon opadajućega graničnog zadovoljstva. Na njemu se temelji načelo zadovoljstva darivanja, ali i prisilne preraspodjele dohotka porezima i transferima od strane države.

Ključne riječi: ekonomija blagostanja, opadajuće granično zadovoljstvo, preraspodjela, tržišne strukture.

1. Uvod

Jedna od mlađih grana ekonomske teorije, ekonomika blagostanja, često je zanemarivana i na ekonomskim fakultetima. Puno je razloga za to. Jedan je svakako taj što je to jedna od tehnički (matematički) najzahtjevnijih ekonomskih disciplina. Zbog toga njezino izlaganje studentima nije jednostavno ni onda kad oni imaju dobro predznanje iz mikroekonomije. Problem se sastoji u često puta matematički kompliciranim problemima traženja ograničenih (uvjetnih) optimuma. A to uključuje ponekad veliko mnoštvo diferencijalnih ili diferencijalnih jednačini u rješavanju problema opće ravnoteže.

Izlagati ovako komplicirane probleme neekonomistima posebni je izazov. Problemi se moraju pojednostaviti, ali im se suština ne smije izgubiti. Ja sam taj izazov prihvatio. Pokušao sam u ovom radu na jedan jednostavan (možda suviše pojednostavljen?) način i neekonomistima objasniti temeljne ideje potrošnje i zadovoljstva, preraspodjele i blagostanja u različitim tržišnim strukturama.

Jedno od temeljnih pitanja ekonomike blagostanja jest pitanje može li se preraspodjelom dohotka povećati blagostanje društva. Teoretski se to pitanje svodi na traženje Paretova optimuma.¹

Dva su ekstremna pristupa u rješavanju problema raspodjele. Prvi je ekstremni pristup potpuno centralizirana planska privreda, gdje birokracija donosi odluke

* Prof. dr. sc. Mate Babić, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

1 Nazvan prema Vilfredu Paretu (1848–1923) koji ga je prvi formulirao.

isključujući potpuno utjecaj tržišta (centralno planiranje). Drugi je *laissez-faire* pristup u kome tržište i samo tržište rješava problem raspodjele, isključujući potpuno bilo kakvu državnu intervenciju. Između ova dva ekstrema postoji više oblika suradnje tržišta i države u procesu raspodjele i preraspodjele dohotka radi maksimiziranja društvenog blagostanja. U osnovi se odluke prepuštaju tržištu, a država nastoji ispraviti njegove nedostatke (nesavršenost tržišta, eksternalije, asimetričnost informacija).

Struktura rada je sljedeća: Najprije je dan kratki povijesni osvrt na razvoj ideje o ekonomici blagostanja. Zatim se objašnjavaju pojmovi potrošnje i zadovoljstva i definira se vrlo važan pojam graničnog zadovoljstva. Nakon toga se objašnjava radost darivanja i ekonomska opravdanost preraspodjele. Kad se uvedu i cijene pojedinih proizvoda, moguće je definirati »potrošačev probitak« kao temeljni pojam ekonomike blagostanja. Na koncu je obrađena ovisnost potrošačeva probitka o različitim tržišnim strukturama, što čini temelj za određivanje ekonomske politike preraspodjele dohotka. U zaključku su sumirani rezultati istraživanja.

2. *Povijesni razvoj*

Duga je povijest ekonomske teorije blagostanja. Još je Platon u svojoj *Državi* smatrao da se primjenom načela kreposti treba ostvariti etički sklad, dakle optimalni oblik uređenja ljudske zajednice u kojoj će svi pojedinačni interesi i sve pojedinačne težnje biti idealno usklađeni. Tako će se maksimizirati društveno blagostanje (država kao cjelina učiniti sretnom).

Aristotel je tražio »najbolju državu« koja treba ostvariti maksimum sreće i zadovoljstva (*causa finalis*), dakle dobar život, *summum bonum* i pravdu: »Ali nemoguće je da cjelina biva blaženom ako svi njezini dijelovi ili većina ili neki od njih ne posjeduju blaženstvo.«² Aristotelovo shvaćanje ostalo je dominantno kroz cijeli srednji vijek, sve do konca 18. stoljeća.

Sveti je Augustin u velikoj mjeri prihvatio Aristotelovo učenje o blagostanju pojedinca i zajednice, samo mu je dodao kršćansku dimenziju.

Oko osam stoljeća poslije Augustina skolastici su izgradili cjelovit sustav gospodarske etike koji treba biti osnova svake kršćanske države. Gospodarstvo je postalo pojam s teleološkom svrhom. Temeljna svrha ekonomske aktivnosti treba biti povećanje blagostanja svih ljudi do oživotvorenja transcendentnog blaženstva. Tada su udareni temelji onoga što danas nazivamo normativna ekonomija³. Ekonomska etika osnova je tadašnje ekonomske znanosti. Tako *homo christianus* prethodi pojmu *homo oeconomicus* koji je rezultat današnje pozitivne ekonomije.⁴ Od svih skolastika najznačajniji je sv. Toma Akvinski.

2 Aristotel, *Politika*, II, 5.

3 Normativna ekonomija bavi se »onim što bi trebalo biti«. Zato je ekonomska etika njezin bitni dio.

4 Pozitivna ekonomija bavi se »onim što se stvarno događa«. Ona je empirijski orijentirana.

U najpoznatijem djelu sv. Tome Akvinskoga *Summa theologica* mogu se temeljne zasade gospodarske etike svrstati na četiri temeljna načela.⁵

- 1) Priznanje jednakosti dostojanstva svakog čovjeka. Ovo načelo prekida tradiciju opravdanja ropstva kao prirodnog poretka u Aristotelovu učenju.
- 2) Svatko ima dužnost raditi. Rad nije užitak, nego teret koji je posljedica istočnoga grijeha. («U znoju lica svoga jest češ kruh svoj«).
- 3) Načelo bratstva svih ljudi kao stvorenja božjih i kao potomaka istog praoca Adama. Otuda slijedi i obveza međusobnog potpomaganja ljudi nejednako dohotka.
- 4) Iako su svi ljudi u načelu jednaki, nejednaki su po zvanjima i zanimanjima, jer imaju različite talente.

Najveći odmak od tradicije skolastici su učinili u pitanju privatnog vlasništva i svega što iz toga slijedi. Po rimskom je pravu pravo vlasništva neograničeno i uključuje *ius utendi, fruendi et abutendi*. Kod skolastika je vrhovni vlasnik svih zemaljskih dobara Bog.⁶ On ih daje ljudima na upravljanje. Cilj upravljanja tim dobrima jest ostvarenje maksimalnog zadovoljenja potreba svih pojedinaca. Zato se pravo vlasništva u skolastika definira kao *ius procurandi et dispensandi*, tj. kao pravo na stjecanje ekonomskih dobara da se njima upravlja i da se dijele njegovi plodovi. Iz toga proizlazi da je vlasnik dobara dužan od plodova upravljanja privatnim vlasništvom davati siromasima koji trpe nestašicu. Dakle, davanje milostinje, darivanje, jest dužnost. Izvršavajući tu svoju dužnost razmjerno veličini svoga dohotka, on vrši krjepost darežljivosti.⁷

Adam Smith, kojega se smatra ocem moderne ekonomske znanosti, bio je profesor prirodne teologije, etike, prava i političke ekonomije na sveučilištu u Glasgowu i Oxfordu. A. Smith je u svome glavnom djelu *Bogatstvo naroda* iz 1776, prije svega kao reakciju na merkantilizam (koji je zagovarao monopole), zagovarao potpunu slobodu djelovanja pojedinca i najveću moguću odsutnost države iz ekonomskog procesa (*laissez-faire*). Temeljna je njegova ideja da svaki pojedinac promicanjem svoga vlastitog interesa (maksimiziranjem svog blagostanja) promiče i javni interes, kao da biva vođen nekom *nevidljivoj rukom*. Naravno, pretpostavka je da svaki pojedinac u svom djelovanju ima jednaku šansu, da je natjecanje među pojedincima pošteno. To je pretpostavka potpune (perfektne) konkurencije na svim tržištima koja je nužni uvjet za maksimiziranje društvenog blagostanja. U knjizi *The Theory of Moral Sentiments* (Teorija moralnih osjećaja) iz 1759. osobni je interes ograničavalo suosjećanje, dok je u *Bogatstvu naroda* osobni interes ograničavan potpunom (poštenom) konkurencijom. Iz toga slijedi da svaki oblik nesavršene (nepoštene) konkurencije (monopolistička konkurencija, oligopol, mo-

5 Prema: V. Lunaček, *Povijest ekonomskih doktrina*, Zagreb, 1996, str. 82–113.

6 »Zemlja se ne smije prodati potpuno, jer zemlja pripada meni« (Lev 25, 23).

7 Usp. S. Th. Aquinatis, *Summa theologica*, II–II, q. 66, a. 2. (U modernoj teoriji javnih financija ta se obveza davanja sukladno prema veličini dohotka zove načelo pravednosti oporezivanja.)

nopol) smanjuje ograničenja osobnom interesu pojedinca, što ima za posljedicu smanjenje društvenog blagostanja.

J. Bentham je Smithovu teoriju *laissez-faire-a* u kojoj je osobni interes pojedinca, dakle, egoizam, glavni pokretač ekonomskog procesa smatrao suprotnom temeljnim moralnim načelima. Zato je on zagovarao da se interes svakog pojedinca mora dovesti u sklad s općim interesom. To je posao zakonodavca. Ova njegova doktrina postala je poznata kao *utilitarizam*, jer se temeljila na načelu korisnosti (*utility*). Zbog toga je Bentham zagovarao preraspodjelu dohotka od bogatih siromašnima — radi povećanja ukupnoga društvenog blagostanja. On je prvi dao i postupak izračunavanja društvenog blagostanja.

Preraspodjelu bogatstva posebno je zagovarao i razradio J. S. Mill. On smatra da akumulacija bogatstva ne smije biti cilj po sebi. Zato zagovara ograničenje oporučnog ostavljanja imetka nasljednicima (iako je snažno podržavao privatno vlasništvo), jer se time negativno utječe na marljivost, štedljivost, ustrajnost i racionalnost nasljednika. Drugi odmak od Smitha J. S. Mill učinio je zagovaranjem intervencija države u privredi radi povećanja društvenog blagostanja (preraspodjela dohotka, zaštita potrošača itd).

J. Dupuit (1804–1866) je prvi ekonomist koji je temeljito razmatrao pojam graničnog zadovoljstva (korisnosti) i na temelju njega izveo funkciju potražnje kao *ceteris paribus*, opadajuću funkciju cijene. Na temelju toga Dupuit je definirao i pojam potrošačeva probitka (viška) i tako postavio temelje »ekonomije blagostanja« kao posebne grane ekonomske znanosti.

S. Jevons, A. A. Cournot i J. Dupuit svojim su doprinosima utjecali na promjenu pravca razvoja ekonomije od filozofskoga k empirijskome (matematičkome).

C. Menger (1840–1921) izložio je jedno od prvih jasnih razmatranja načela jednakosti graničnog zadovoljstva po novčanoj jedinici uloženoj u kupnju različitih proizvoda kao uvjet maksimiziranja blagostanja. On je uveo i hijerarhiju potreba. Menger je formulirao i temeljni zakon raspodjele proizvodnje pojedinim proizvodnim faktorima na temelju vrijednosti njihova graničnog proizvoda.

Mengerove ideje nastavio je razvijati F. von Wieser (1851–1926). Wieser je uveo pojam ekonomskog determinizma, prema kojem ekonomske sile igraju odlučujuću ulogu u razvoju društva. Razvojem društva razvijaju se institucije koje postavljaju ograničenja maksimiziranju zadovoljstva pojedinca (tržište, vlasništvo, sindikati i dr.). »Država je jedina pozvana zaštititi slabe« njegova je poznata izreka. Time je Wieser zagovarao državnu intervenciju u reguliranju monopola i drugih oblika nesavršene konkurencije.

Vilfredo Pareto (1848–1923) udario je temelje suvremene ekonomije blagostanja. On je pokazao da društveno blagostanje nije maksimalno ako se blagostanje nekog pojedinca može poboljšati, a da se time ne pogorša položaj bilo koga drugoga. Kad je postignuto maksimalno blagostanje društva, ne može se poboljšati položaj bilo kojeg pojedinca, a da se ne pogorša položaj nekog drugog. To se zove *Pareto optimum*.

Alfred Marshall (1842–1924) dao je grafički izvod funkcije potražnje i na temelju nje razvio i kvantitativno definirao pojam potrošačeva probitka. Posebno je

značajna njegova analiza odnosa između potrošačeva probitka i monopolskog profita te iz toga izvedena potreba državnog reguliranja monopola. A. Marshall je u ekonomsku analizu uveo i pojam »manjkavost tržišta« (eksternalije). On je najviše zaslužan za uvođenje matematičke analize u ekonomsku znanost i pretvaranje ekonomije u kvantitativnu znanost.

A. C. Pigou (1877–1959), koji je naslijedio A. Marshalla na katedri u Cambridgeu, proširio je njegovu analizu i postavio temelje novoj disciplini »ekonomiji blagostanja« svojom knjigom *The Economics of Welfare* 1920. godine. On je uveo prijedlog da država problem eksternalija rješava porezima u slučaju eksternih disekonomija ili subvencijama u slučaju eksternih ekonomija.

Današnji oblik ekonomija blagostanja dobila je sredinom dvadesetog stoljeća doprinosima Arrowa, Lerner, Samuelsona i drugih. Ona se može sumirati u tri temeljna teorema kojima se relativno kompliciranom matematičkom procedurom pokazuje kako se zadovoljenjem pojedinačnih interesa može postići opći interes u skladu s Paretovim optimumom.

3. *Potrošnja i zadovoljstvo*

Potražnja za nekim proizvodom postoji jer on ima uporabnu vrijednost u potrošnji. (Neka dobra za neke potrošače nemaju uporabne vrijednosti, npr. cigarete za nepušače). Potrošnjom se zadovoljavaju potrebe. Zato potrošnja nekog proizvoda stvara određeno zadovoljstvo potrošaču, pa je taj proizvod za njega poželjan. Iako se zadovoljstvo ne može mjeriti nekim fizičkim mjerama, mi ćemo početi s pretpostavkom da određenim indeksom (brojem) možemo mjeriti zadovoljstvo potrošnje nekog proizvoda, samo zato da definiramo neke važne pojmove.

Pretpostavimo da potrošač A (Ante) troši proizvod X i da mu ta potrošnja povećava zadovoljstvo Z. Sljedeća tablica pokazuje na jednom hipotetičkom primjeru kako potrošnja određene količine Q dobra X povećava zadovoljstvo potrošača A:

Tablica 1

Količina	Ukupno zadovoljstvo	Povećanje zadovoljstva
Q	Z	ΔZ
0	0	–
1	5	5
2	9	4
3	12	3
4	14	2
5	15	1
6	15	0
7	14	–1

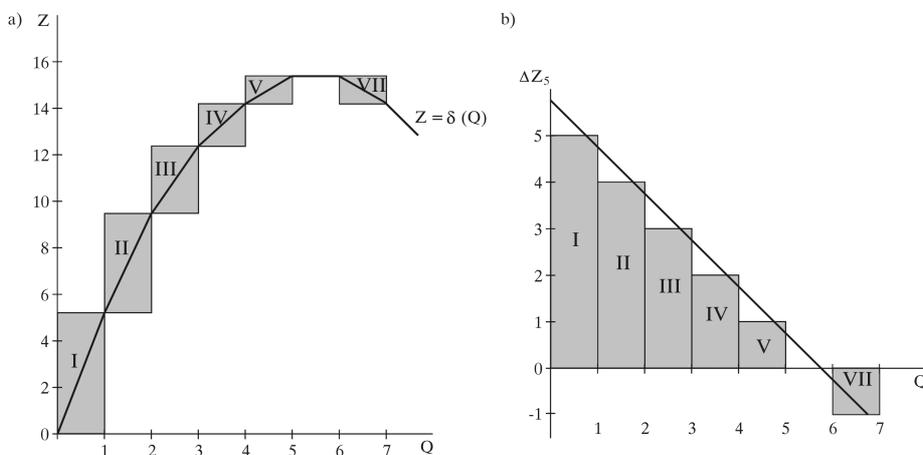
Trošeći sve veću količinu dobra X od 1 do 7 jedinica, potrošač A povećava svoje zadovoljstvo.

Međutim, kao što vidimo u trećem stupcu, porast zadovoljstva potrošača A potrošnjom dodatne jedinice dobra X (što se u ekonomskoj literaturi zove granično zadovoljstvo ili granična korisnost) sve je manje kako se povećava potrošnja dobra X. Potrošnja šeste jedinice nije mu uopće povećala zadovoljstvo, jer je potrošač u cijelosti zasićen dobrom X. Potrošnja sedme jedinice dobra X ne samo da ne bi povećala zadovoljstvo potrošača A, nego bi ga smanjila. (Zamislite da potrošač popije i sedmu čašu vina od koje postaje pijan ili pojede sedmi sladoled od kojeg mu pozli.) Mi ćemo pretpostaviti da racionalni potrošač to neće nikada učiniti i da će njegova potrošnja dodatne jedinice dobra X ići samo dotle dok mu ona povećava ukupno zadovoljstvo, dakle dok mu granično zadovoljstvo ΔZ ne postane jednako nuli, kad je potpuno zasićen potrošnjom dobra X.

U trećem stupcu prikazali smo povećanje zadovoljstva koje potrošaču daje potrošnja dodatne (granične) jedinice dobra X. Zato smo te brojke stavili između brojki prikazanih u prvom i drugom stupcu. Povećanje ukupnog zadovoljstva koje uvjetuje potrošnja dodatne (granične) jedinice dobra X zove se *granično zadovoljstvo*.

Prikažemo li podatke iz tablice grafički, još bolje ćemo moći ilustrirati pojam opadajućeg graničnog zadovoljstva, tj. povećanje zadovoljstva potrošača zbog potrošnje dodatne jedinice dobra X.

Graf 1

U dijelu a) grafa 1 prikazali smo povećanje ukupnog zadovoljstva Z koje potrošaču A daje potrošnja dobra X od nula do sedam jedinica. Pravokutnik I. prikazuje ukupno zadovoljstvo potrošača A koje mu pruža potrošnja prve jedinice dobra X. Pravokutnik II. predstavlja zadovoljstvo koje potrošaču donosi potrošnju druge jedinice dobra X, pravokutnik III. treće i tako dalje sve do sedme. Spaja-

njem dijagonala svih pravokutnika dobili smo krivulju koja nam predstavlja kretanje ukupnog zadovoljstva potrošnjom proizvoda X od nula do sedam jedinica. Ta se krivulja u literaturi zove funkcija ukupnog zadovoljstva potrošača A. Maksimum te funkcije predstavlja točku zasićenosti (saturacije) potrošača proizvodom X.

Kao što vidimo, zadovoljstvo potrošača A sve većom potrošnjom dobra X povećava se sve manjim intenzitetom kako se potrošač približava točki saturacije. To još bolje vidimo u dijelu b) grafa 1, na kome smo prikazali povećanje zadovoljstva potrošača A zbog potrošnje dodatne jedinice dobra X (granično zadovoljstvo, granična korisnost, marginal utility, ΔZ .) To su pravokutnici I, II, ... VI, VII, iz dijela a) slike 1.

Kao što vidimo, povećanje zadovoljstva koje potrošaču A pruža potrošnja dodatne jedinice dobra X sve je manje i manje dok ne dosegne nulu nakon potrošnje pete jedinice, kad je potrošač u cijelosti zadovoljio svoje potrebe za tim ekonomskim dobrom. Potrošnja šeste jedinice uopće mu ne bi povećavala zadovoljstvo, dok bi mu ga potrošnja sedme jedinice smanjila. Mi ćemo u našoj analizi pretpostaviti da se potrošač ponaša racionalno i da ne će trošiti više od pet jedinica, čak ni u slučaju kad ga dobro X ne bi ništa koštalo (kad bi dobro X bilo »slobodno« dobro kako se to u ekonomiji kaže).

Ova međuovisnost između povećanja potrošnje jedinice dobra X i sve manjeg povećanja zadovoljstva od te dodatne potrošnje, jedna je od temeljnih međuovisnosti u ekonomiji. Ta se činjenica da dodatna jedinica nekog ekonomskog dobra povećava zadovoljstvo u sve manjoj mjeri zove *zakon opadajućega graničnog zadovoljstva* (korisnosti). On vrijedi za sva ekonomska dobra, pa dakle i za novac. Pojedincu koji ima puno novca dodatna novčana jedinica ne povećava bitnije njegovo zadovoljstvo (B. Gatesu, G. Sorosu, sultanu od Bruneia dodatni milijun dolara ne znači puno!) Međutim, pojedincu koji ima malo novca (ili kojeg drugog ekonomskog dobra), dodatna jedinica novca povećava zadovoljstvo puno više. Isto tako, bogatom pojedincu smanjenje jedne novčane jedinice ne smanjuje bitnije zadovoljstvo, dok pojedincu koji ima manje novaca smanjenje jedne jedinice novca smanjuje zadovoljstvo puno više nego bogatašu. Zato jednako novčano davanje bogatog i siromašnog pojedinca predstavlja različita žrtvovanja zadovoljstva. To je lijepo ilustrirano u pripovijesti o udovičinu novčiću (Lk 21, 1–4; Mk 12, 41–44) u Bibliji.

Sredine vrhova pravokutnika spojili smo crtom koja nam predstavlja krivulju opadajućeg graničnog zadovoljstva (decreasing marginal utility curve)⁸. Tu krivulju ćemo poslije, kad uvedemo i cijenu dobra X, interpretirati kao krivulju potražnje za dobrom X. Ovdje već možemo konstatirati da je potražnja dobra X opadajuća funkcija njegove cijene, što znači da smanjivanje cijene dobra X povećava njegovu potražnju i obratno.

8 Kad bismo količinu dobra X dijelili na sve manje jedinice, skup pravokutnika bio bi sve koncentriraniji, a njihova površina sve manja. U krajnjem slučaju dobili bismo dužine. Kad bismo spojili njihove vrhove, dobili bismo glatku (kontinuiranu) krivulju. Površina koju ta krivulja omeđuje s koordinatnim osima predstavljala bi ukupno zadovoljstvo potrošača potrošnjom dobrom X.

4. *Radost darivanja i ekonomska opravdanost preraspodjele*

Pretpostavimo sada da imamo više potrošača, čitavo društvo, koji imaju jednaku potrebu za dobrom X, pa im potrošnja svake jedinice donosi isto zadovoljstvo. Kao što svaki pojedinac želi maksimizirati svoje zadovoljstvo potrošnjom dobra X, pretpostavit ćemo da i društvo kao skup pojedinaca želi maksimizirati svoje zadovoljstvo potrošnjom dobra X.

Da bismo pojednostavili izlaganje, uzet ćemo da se društvo sastoji od dva pojedinca A (Ante) i B (Branimira). Nakon toga sve zaključke možemo poopćiti i na društvo koje se sastoji od n pojedinaca.

Pretpostavimo da pojedinac A (koji je bogatiji) troši četiri jedinice dobra X, i ostvaruje zadovoljstvo od četrnaest indeksnih jedinica (vidi tablicu 1). Pojedinac B (koji je siromašniji) troši jednu jedinicu i ostvaruje pet indeksnih jedinica zadovoljstva. Oba pojedinca koja čine društvo ostvaruju devetnaest jedinica zadovoljstva, pa društvo u cjelini ostvaruje ukupno zadovoljstvo od devetnaest indeksnih jedinica.

Odmah se postavlja pitanje: Je li društvo maksimiziralo svoje zadovoljstvo? Da bismo na njega odgovorili, pretpostavimo da pojedinac A, koji je »bogatiji«, daruje jednu jedinicu dobra X potrošaču B. Ako to učini, smanjit će se zadovoljstvo potrošača A za dvije (indeksne) jedinice. Međutim, povećanjem potrošnje dodatne jedinice dobra X od jedne na dvije, potrošač B povećao bi svoje zadovoljstvo za četiri (indeksne) jedinice. Zbog ovog darivanja jedinice dobra X potrošača A potrošaču B, povećalo se zadovoljstvo društva za $(-2+4=2)$ dvije (indeksne) jedinice. Dakle darivanje, koje je umanjilo razliku u potrošnji dvaju pojedinaca, povećalo je zadovoljstvo, blagostanje cijelog društva. Zbog toga plemeniti pojedinac A može biti radostan i zbog te radosti može imati dodatno (duhovno) zadovoljstvo. Na toj se radosti darivanja temelji i novija ekonomska disciplina koja se zove *ekonomika humanitarnih akcija*.

Međutim, ako nema dovoljno plemenitih pojedinaca, ili ako kod bogatijih pojedinaca nema dovoljno plemenitosti, tada država preraspodjelom dohotka od bogatijih (porezima) siromašnjima (transferima) može povećati blagostanje cjelokupnog društva. To je osnova još jedne ekonomske discipline koja se zove *ekonomika blagostanja*.

Ako bi sada država supstituirala nedostatak plemenitosti pojedinca A i svojom poreznom politikom oduzela mu jednu jedinicu dobra X, smanjila bi njegovu potrošnju dobra X od četiri na tri jedinice i njegovo zadovoljstvo od četrnaest na dvanaest, dakle za dvije (indeksne) jedinice. A ako bi tu jedinicu dobra X dala siromašnjem pojedincu B da on poveća svoju potrošnju dobra X od jedne na dvije jedinice i svoje zadovoljstvo od pet na devet, dakle za četiri (indeksne) jedinice, društvo kao cjelina bi povećalo svoje blagostanje, povećanjem zadovoljstva za dvije (indeksne) jedinice.

Međutim, ako bogatiji imaju veći utjecaj na donošenje poreznih zakona, onda se takvi zakoni mogu pretvoriti u svoju suprotnost. Može se dogoditi da se ne po-

štuje temeljno načelo da se porez plaća prema ekonomskoj snazi (dohotku, imetku i sl.) pa da bogatiji plate manje poreza nego siromašni. Poznat je primjer iz 1969. godine u SAD–u kad sto pedeset i pet vrlo bogatih poreznih obveznika nije uopće platilo porez, i to legalno.⁹ Naime, u poreznom zakonu predviđeni su razni izuzeci. Zato porezni obveznici ulažu velike napore u traženju tih poreznih »rupa« i sastavljanje kompliciranih poreznih prijava. U SAD–u porezni obveznici u te svrhe ulože osam milijardi sati ili dvadeset i sedam sati po poreznom obvezniku.¹⁰

Zbog boljeg poreznog savjetnika ili bolje snalažljivosti, neki bogatiji porezni obveznici mogu sasvim legalno izbjeći platiti porez. Tada više poreza plaćaju siromašniji porezni obveznici. Na taj način porezni sustav umjesto načela pravednosti promiče nepravedniju raspodjelu dohotka, pa bogatiji postaju još bogatiji, a jaz između bogatih i siromašnih sve se više povećava.

5. *Zadovoljstvo potrošnjom više proizvoda*

Pretpostavimo sada da pojedinac A ima na izbor za potrošnju više proizvoda. Uzmimo da dva proizvoda X i Y imaju iste krivulje ukupnog Z i graničnog (od potrošnje dodatne jedinice) zadovoljstva ΔZ .

Recimo da potrošač A troši četiri jedinice dobra X i jednu jedinicu dobra Y. Kad bi smanjio potrošnju dobra X za jednu jedinicu i umjesto toga povećao potrošnju dobra Y za jednu jedinicu, on bi povećao svoje ukupno zadovoljstvo. Provjerimo to na dijelu b) grafikona 1: Smanjivanjem potrošnje dobra X od četiri na tri jedinice, dakle za jednu jedinicu, potrošač A bi smanjio svoje zadovoljstvo od četrnaest na dvanaest, dakle za dvije (indeksne) jedinice. Međutim, povećanjem potrošnje dobra Y od jedne na dvije količinske jedinice, on bi povećao svoje zadovoljstvo sa pet na devet, dakle za četiri (indeksne) jedinice. Prema tome, ukupno bi se zadovoljstvo potrošača A povećalo za $(-2+4=2)$ dvije (indeksne) jedinice. Možemo dakle zaključiti da diversifikacijom svoje potrošnje potrošač A povećava svoje blagostanje (*Varietas delectat*).

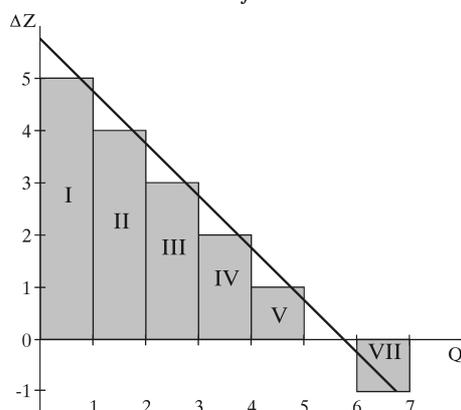
6. *Uvođenje cijena i potrošačev probitak*

Uvedimo sada u analizu i cijenu ekonomskog dobra X. Naime, prema definiciji ekonomsko dobro nije raspoloživo u neograničenoj količini, pa njegovu potrošnju treba racionalizirati. To je jedna od funkcija cijena. Pretpostavimo da je cijena proizvoda X jednaka (indeksu) vrijednosti njegova graničnog zadovoljstva. Da bismo lakše slijedili analizu reproducirat ćemo dio b) grafa 1, ovdje kao graf 2:

9 Vidi: Chairman of the Council of Economic Advisors, *Economic Report of the President*, 2003, str. 176.

10 Isto, str. 175.

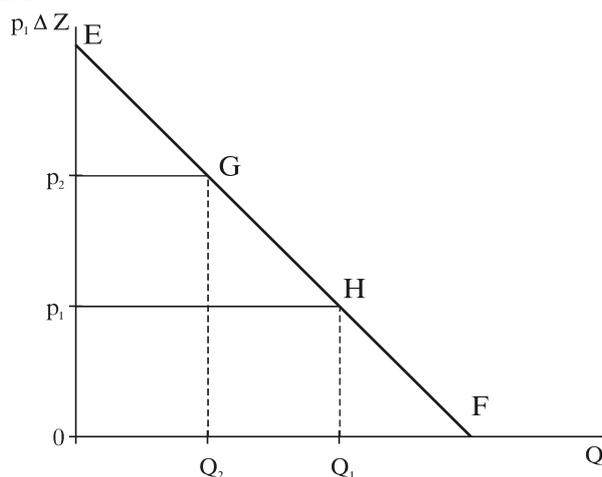
Graf 2

Kad bi cijena proizvoda X bila $p = \Delta Z = 5$, potrošač bi trošio samo jednu jedinicu dobra X, jer mu potrošnja samo te jedinice daje zadovoljstvo koje je (po pretpostavci) jednako cijeni dobra X, $p = 5$.

Ako se cijena dobra X smanji na $p = 4$, tada se potrošaču isplati potrošiti i drugu jedinicu dobra X, jer mu je granično zadovoljstvo ΔZ od potrošnje druge jedinice jednako četiri (indeksne) jedinice, a to je jednako cijeni proizvoda X. Potrošač će trošiti i prvu jedinicu jer mu ona daje zadovoljstvo veće od cijene proizvoda X kad je $p = 4$. Ako obadvije jedinice dobra X potrošač plaća po cijeni $p = 4$, njegovi ukupni rashodi za dvije jedinice dobra X su osam ($2 \times 4 = 8$) novčanih jedinica. A ukupno zadovoljstvo potrošnjom dviju jedinica dobra X je devet ($5 + 4 = 9$) (indeksnih) jedinica. Dakle potrošaču se to isplati, jer on ostvaruje veće zadovoljstvo izraženo u indeksnim jedinicama, nego što su njegovi rashodi. Ta se razlika između ukupnog zadovoljstva koje potrošač ostvaruje potrošnjom određenog broja jedinica i rashoda za kupnju tih jedinica zove *potrošačev probitak* (consumer's surplus).

Što je niža cijena dobra X, to je veći potrošačev probitak. To možemo ilustrirati na sljedećoj slici:

Kad bi dobro X bilo slobodno dobro, potrošač bi trošio OF jedinica tog dobra, pa bi mu ukupno zadovoljstvo bila površina trokuta OEF. Kako ga potrošnja dobra X ne bi koštala ništa, cjelokupna bi površina trokuta OEF predstavljala njegov probitak.

Ako je cijena dobra X sada p_1 , tada će se ukupna količina potrošnje smanjiti na OQ_1 . Ukupni će rashodi biti cijena puta količina $Op_1 HQ_1$. Ukupno će zadovoljstvo potrošača zbog potrošnje količine Q_1 dobra X biti $OF HQ_1$. Vidimo da je razlika između ukupnog zadovoljstva i ukupnog rashoda sada jednaka površini trokuta p_1EH . Dakle zbog porasta cijene dobra X od $p=0$ na p_1 smanjio se potrošačev probitak s OEF na p_1EH .

Ako se poveća cijena dobra X s p_1 na p_2 , smanjit će se njegova potrošnja s Q_1 na Q_2 . Vidimo dakle da povećanje cijene dobra X utječe na smanjenje potrošnje tog dobra i na smanjenje njegove potražnje. Uz cijenu p_2 i količinu Q_2 rashodi potrošača za nabavku Q_2 dobra X jednaki su površini četverokuta $Op_2 GQ_2$. Zato je potrošačev probitak smanjen na površinu trokuta p_2EG .

Možemo zaključiti da povećanje cijene dobra X utječe na smanjivanje potrošačeva probitka, tj. razlike između ukupnog zadovoljstva potrošnje određene količine proizvoda i rashoda za kupnju te količine proizvoda.

Kad bi potrošač A imao na izboru za potrošnju više proizvoda, recimo proizvod X i Y iz našeg prijašnjeg primjera, on bi maksimizirao svoje zadovoljstvo tako što bi kupovao onu kombinaciju proizvoda X i Y (ili više njih) koja mu osigurava da granično zadovoljstvo potrošnje svakog proizvoda po uloženoj novčanoj jedinici u njegovu kupnju bude jednako¹¹. Drugim riječima, potrošač A će iz danog novčanog dohotka, uz dane cijene proizvoda X i Y (ili više njih), maksimizirati svoje zadovoljstvo tako da mu kuna (novčana jedinica) uložena u kupnju svakog proizvoda donosi jednako zadovoljstvo.

7. Tržišne strukture i blagostanje

U ekonomiji se pod tržišnom strukturom podrazumijeva prije svega broj kupaca i prodavača nekog proizvoda X na tržištu, stupanj diferencijacije proizvoda, sloboda pristupa tržištu, informiranost proizvođača i potrošača, kao i veličina, odnosno ekonomska snaga proizvođača i potrošača. U tom smislu razlikujemo tržište potpune i tržište nepotpune konkurencije.

Tržište potpune konkurencije postoji onda kad je broj kupaca i prodavača na njemu vrlo velik, tako da nijedan od njih promjenom svoje ponude ili potražnje ne može utjecati na uvjete na tržištu¹². To se tržište u literaturi još zove i tržište potpune konkurencije, tržište perfektno ili savršene konkurencije, tržište poštene ili fer konkurencije (jer svi sudionici imaju jednake uvjete). Za razliku od tržišta potpune konkurencije, postoje mnoga tržišta nepotpune konkurencije, nesavršene

11 Dokaz vidi u: M. Babić, *Mikroekonomska analiza*, Zagreb, 20005, pogl. 5.

12 Postoje i drugi uvjeti koji su opširnije obrađeni u M. Babić, nav. dj, pogl. 9.

konkurencije, ne fer ili nepoštene konkurencije (jer svi sudionici nemaju iste uvjete natjecanja na tržištu). Ekstremni slučaj takve tržišne strukture je monopol gdje samo jedan proizvođač prodaje na tržištu proizvod X (napr. komunalna poduzeća, INA, HPT, HEP i dr.). Ako postoje dva prodavaoca proizvoda X na tržištu to je duopol. Još postoje mnogi oblici tržišnih struktura nepotpune konkurencije kao što su oligopol, monopolistička konkurencija itd.

U literaturi se pokazuje da je cijena istog proizvoda X tim veća što je tržište nesavršenije¹³. Zato je moguće (potencijalno) blagostanje društva sve manje što je tržišna struktura nesavršenija. Maksimalno blagostanje društva može se ostvariti samo u uvjetima potpune (savršene, poštene) konkurencije. Zato svako društvo treba nastojati da postigne što veći stupanj konkurencije na svome tržištu, ako želi maksimizirati blagostanje svojih građana. To je razlog što svaka razvijena zemlja ima zakone za borbu protiv monopola¹⁴.

Pokažimo logiku zaključaka da manji stupanj nesavršenosti tržišta, dakle veći stupanj konkurencije, rezultira većim blagostanjem stanovništva pomoću analize veličine potrošačeva probitka na našoj slici 3.

Recimo da je u slučaju potpune (fer ili poštene) konkurencije cijena proizvoda X (koja je jednaka minimumu dugoročnih troškova proizvodnje tog proizvoda¹⁵) jednaka p_1 . Uz tu je cijenu, kao što smo vidjeli, potrošačev probitak jednak površini trokuta p_1EH . Ako je u slučaju potpunog monopola cijena dobra X jednaka p_2 , tada će potrošačev probitak biti površina trokuta p_2EG , što je manje od površine trokuta p_1EH koja je prikazivala veličinu potrošačeva probitka u slučaju potpune konkurencije. Dakle veća cijena na tržištu, koja je posljedica monopolističke tržišne strukture, bitno je smanjila blagostanje potrošača.

Kad je tržišna struktura između ova dva ekstrema, potpune konkurencije i monopola, tada je cijena dobra X između p_1 i p_2 , a potrošačev probitak između površina trokuta p_1EH i p_2EG . Zato je borba protiv monopola i politika postizanja što većeg stupnja konkurencije na tržištu u interesu potrošača i društva kao cjeline.

Literatura:

Aristotel, *Politika*, Zagreb, 1988.

Augustin, A., *O državi Božjoj*, Zagreb, 1982.

Babić, M., *Makroekonomija*, Zagreb, 2004.

Babić, M., *Mikroekonomska analiza*, Zagreb, 2000.

Chairman of the Council of Economic Advisors, *Economic Report of the President*, 2003.

Ekelund, R. B. i Herbert, R. F.: *Povijest ekonomske teorije i doktrine*, Zagreb, 1997.

Feldman, A. M., »Welfare Economics«, *The New Palgrave Dictionary of Economics*,

Lunaček, V., *Povijest ekonomskih doktrina*, Zagreb, 1996.

13 Vidi: M. Babić, nav. dj.

14 Poznat je Shermanov zakon u SAD-u još iz 1890. godine.

15 Vidi: M. Babić, nav. dj. ili bilo koji dobar udžbenik iz mikroekonomije.

Musgrave, R. A., *Kratka povijest fiskalne doktrine*, Zagreb, 1998.

Musgrave, R. A. i Musgrave, P., *Javne financije u teoriji i praksi*, Zagreb, 1993.

Schumpeter, J. A., *Povijest ekonomske analize*, Zagreb, 1975.

Winch, D. M., *Analytical welfare economics*, Penguin, 1971.

DONATION, REDISTRIBUTION AND WELFARE

Mate BABIĆ

Summary

Welfare economics is one of the newer disciplines in economic sciences, although it has a very long history. We can trace the development of welfare economics as far back as Plato and Aristotle. Economic ethics was developed by St. Thomas Aquinas. A. Smith, the founder of modern economics, started out as a professor of ethics. Modern forms of the economics of welfare were developed in the nineteenth and twentieth centuries.

Human needs are gratified through the consumption of goods. By increasing the consumption of particular goods, the consumer's gratification is intensified, but at a declining rate. This phenomenon has been termed as the law of decreasing marginal utility and is fundamental to welfare economics.

In a society composed of consumers with different incomes, the redistribution of the income of the wealthier to the poorer members of society could promote social welfare. However, taking a certain unit of the wealthier individual's monetary income decreases his sense of satisfaction. Giving this unit of monetary income to the poorer individual will increase the latter's sense of satisfaction to a greater degree than was the decrease in the sense of satisfaction of the wealthier one. So, society as a whole is better off. If the richer individual does this voluntarily, he may find joy in the act of giving. On the other hand, if the wealthy individual lacks the will to give voluntarily, the government can introduce coercive measures in order to promote social welfare. This is done by taxing the rich and transferring revenues to the poor.

Social welfare is at its maximum within the market structure called 'perfect competition' and is at its minimum in the market structure called 'monopoly'. It is for this reason that all developed economies try to conform their market structure as closely as possible to the market of perfect competition by regulating (or even banning) the power of certain manufacturers (including natural monopolies).